
ALEKSANDAR DEVIN O CRNOGORSKOM KRALJEVSTVU

Slobodan Jovanović

As the „honorary minister“ Alexander Devine was both unofficial and de facto representative of Montenegro and the Montenegrin court in exile in the United Kingdom, and he published several works on Montenegro. Analyzing his love for Montenegro, the author concludes that Devine can be considered „the best friend of Montenegro in modern history“.

„Prije mnogo godina, kada je Crna Gora, moja voljena zemlja, bila u poteškoćama i opasnosti, tvoj elokventni glas i snažno pero uspješno su se izjasnili i radili u njezino ime. U ovom trenutku snažna i prosperitetna, sa svijetlom budućnošću pred njom, ona saosjeća sa velikim engleskim državnikom kojem duguje toliko mnogo I čije sadašnje patnje osjeća tako duboko“ (telegram od kralja Crne Gore gospodinu M.E Gladstonu na samrti, 1889).ne odgovora na poruku da je „njegov interes za Crnu Goru uvijek bio dubok“ a on je molio „da bi to moglo napredovati i biti blagoslovljeno u svim svojim aktivnostima“.

Morli – Gledstonov život

Aleksandar Devin (Alexander Devine) (19. decembar 1865-26. decembar 1930), osnivač i direktor Klejsmor škole (Clayesmore School) u Londonu, vjerovatno je osoba koja se

može smatrati najvećim prijateljem Crne Gore u njenoj novijoj istoriji. U situaciji kada je Crna Gora preživljavala svoje najteže trenutke nakon poraza crnogorske vojske i kada su 25. januara 1916. na Cetinju potpisane sa Austrijom Odredbe o polaganju oružja od strane crnogorske vojske kralj Nikola I Petrović, dio Vlade i Dvora, 19. januara 1916. su evakuisani u Albaniju, potom iz luke Medova brodom za Italiju.

Tek 1917. crnogorska Vlada u egzilu je uspjela da pridobije britansku i francusku vladu da prihvate akreditovanja crnogorskih predstavnika pri njihovim vladama. Do tog vremena britanska i francuska vlada su imale akreditovane predstavnike na crnogorskom dvoru, ali ne obratno. Kralj Nikola je za ličnog zastupnika na dvoru Sent Džejms (St. James) želio Aleksa Devina. Forin Ofis (Foreign Office) je odbio zahtjev kralja Nikole i jedini kanal Kralja je ostao Džordž Grejem, njegov savjetnik u ambasadi u Parizu, koji je već bio akreditovan kralju Crne Gore kao „Chargé des Affaires“ (najniži razred šefova diplomatskih misija prema Bečkoj konvenciji). Međutim, Devin je nastavio djelovati „na neslužbeni način kao prijatelj Crne Gore“ u Britaniji i drugdje. Povremeno u stilu „pčasnog ministra“ Crne Gore na britanskom dvoru Sent Džejms, on je nastavio da djeluje kao de facto predstavnik Crne Gore u Ujedinjenom Kraljevstvu. Nakon proglašenja odluka nelegalne Podgoričke skupštine (11-16. novembra 1918. godine) Aleksandar Devin i druge pristalice kralja Nikole oštro su osuđivali odluke Podgoričke skupštine da se kralj Nikola I Petrović Njegoš i njegova dinastija zbace sa crnogorskog prijestola, da se Crna Gora sa Srbijom ujedini u jednu državu pod dinastijom Karađorđevića i prisustvo srpskih trupa na crnogorskom tlu. Devin je branio čast kralja Nikole i Vlade u egzilu, koja je nakon svega još uvijek nominalno bila saveznička vlada, i osudio je, kako je to

on nazvao, „perfidnosti“ i „varvarizam“ Srbije. On je pozivao na „pravdu“ u brojnim pismima i pošetama Ministarstvu vanjskih poslova u Londonu i Delegaciji britanskog mira u Parizu. Ogromno vrijeme i novac Devín je uložio u napor da objasni američkoj i svjetskoj javnosti nepravdu koja se dešava jednoj maloj zemlji i njenom hrabrom narodu. Ne zna se broj pisama koja je uputio američkom predsjedniku Vudrou Vilsonu, informišući ga o situaciji u Crnoj Gori, nasilju koje se sprovodi prema crnogorskom narodu i svim stvarima vezanim za položaj Crne Gore, kralja Nikole i Vlade u egzilu.

U međuvremenu A. Devín je objavio mnogobrojne radove o Crnoj Gori, između ostalog objavio je više knjiga u kojima se bavio Crnogorcima, njihovim običajima, hrabrošću i, napose, istorijom i tragičnim raspletom po Crnu Goru nakon tzv. Svjetskog rata (Prvi svjetski rat). Ovom prilikom ćemo se baviti knjigom Aleksa Devína „Montenegro in history, politics & war“, ili „Crna Gora kroz istoriju, politiku i rat“, objavljenom 1918. godine. Iako se bavio istorijom Crne Gore od vremena Balšića i Crnojevića meni je mnogo interesantniji dio koji je mogao saznati od samog kralja Nikole, dio koji je bio u svježem pamćenju njegovih sagovornika. Zato sam se opredijelio za period od proglašenja Kraljevine Crne Gore. Godine 1910, u skladu s odlukom Skupštine (ili crnogorskog parlamenta), Knjaževina je podignuta na nivo Kraljevine. Jubilej pedesete godišnjice vladavine kralja Nikole održan je 15, 16, i 17. avgusta, 1910. godine.

„Njujork tajms“ se 28. avgusta 1910. bavi kraljevim vjenčanjem i implikacijama koje može da ima na ukupnu politiku Balkanskog poluostrva. Ovaj tekst prenosim od riječi do riječi kako je objavljen u „Njujork tajmsu“:

„Sloveni prijete dvojnoj Monarhiji
Uzdizanje crnogorskog princa u rang kralja se smatra kobnim
Balkanske države se udružuju
Njihov zajednički neprijatelj više nije Turska već imperija Franca
Jozefa
Italija u čudnoj poziciji
Kao saveznica Austrije, mora se svrstati sa neprijateljima te sile –
planira se slovenska konfederacija

Markoni transatlantski bežični telegraf za „Njujork tajms“

Rim, 27. avgust (telegrafom do Klifdena u Irskoj; odatle bežično)
Manifestacije koje su pratile uspon princa Nikole od Crne Gore do
kraljevskog zvanja, prema ovdašnjem mišljenju, imaju važan politički
karakter, sa mogućim ozbiljnim posljedicama na planu budućeg pre-
grupisavanja sila na Balkanskom poluostrvu.

Kako bi dali omaž prvom kralju „Crne Gore“, svi balkanski vladao-
ci su se okupili radi šutrašnje ceremonije, zajedno sa njegovim zetom,
kraljem Italije, dok je duhom, premda ne i ličnim prisustvom, situaci-
jom dominirao ruski car, otac svih Slovena i nasljednik ubijenog
imperatora Aleksandra III, koji je rekao: „Princ Nikola je jedini pravi
prijatelj kojeg imam u Evropi.“

I druge evropske zemlje nijesu mogle da ne pošalju predstavnike, ali
nema sumnje da je stvarno značenje sastanka da će se formirati bliža
unija balkanskih zemalja, u cilju njihove zaštite. Njihov zajednički
neprijatelj, međutim, neće biti Turska, kao što je bio slučaj trideset godi-
na unazad, već Austrija. Aneksija Bosne i Hercegovine nagovjestila je da
će imperija ići pravcem politike ekspanzije i teritorijalnog širenja na
Balkanu i jasno je stavila do znanja da joj je cilj da pod svoje okrilje stavi
prolaze kao što je Solun na Egejskom moru i albanska obala na
Jadranskom moru.

Prirodni saveznici balkanskih zemalja

Da bi spriječile ovakav scenario, balkanske države imaju dva prirodna saveznika. To je, sa jedne strane Rusija, čija je tradicionalna politika u Evropi uvijek imala dva cilja: zauzimanje Konstantinopolja - koje je spriječila Engleska i prednost na Balkanu - čemu se opirala Austrija. Sa druge strane to je Italija, za koju je austrijska okupacija istočne obale Jadranskog mora pitanje života i smrti sa stanovišta cjelokupne teritorije Italije od Venecije do Otranta.

Čudna je pozicija Italije koja je, iako ujedinjena sa Austrijom u Trojnom savezu, prisiljena tradicijom, interesima i prirodnim razvojem političkih poslova, da joj se suprostavi i stane na stranu neprijatelja Austrije na takav način da posljedice toga nijesu tako daleke i vjerovatno mogu biti veoma ozbiljne.

Svi ljudi na vlasti u Italiji, kao i u Rusiji i balkanskim zemljama, zvanično će negirati takav razvoj događaja, ali više nije tajna da se priprema neka vrsta konfederacije svih slovenskih zemalja pod prevlašću Rusije, što će ih jednog dana dovesti u situaciju da se suoče sa Austrijom, uz pomoć Italije, i da je poraze, čak i ako bude imala podršku Njemačke.

Ovaj plan nije novijeg datuma. On je bio u povoju kada se princ prijestolonasljednik Italije oženio slovenskom princezom koja je bila predodređena, mnogo godina ranije, da postane supruga sadašnjeg ruskog cara, a plan je nastavljen kada je taj prijestolonasljednik postao kralj i pošetio cara, ne prolazeći kroz Austriju i ne svrativši u pošetu imperatoru Francu Jozefu.

Ti događaji bi, vjerovatno, sazreli ranije da Rusko-japanski rat nije spriječio vladu iz Sankt Peterburga i da socijalisti u Italiji nisu spriječili cara da pošeti kralja Viktora 1908. godine.

Međutim, sve navodi na zaključak da će izgubljeno vrijeme uskoro biti nadoknađeno.

Vladalac pedeset godina

Pedeset godina je kralj Nikola vladao tim hrabrim planinskim ljudima o kojima je Tenison napisao sljedeće:

O najmanji među narodima! Grubi kameni prestole slobode! Ratnici što odbijaste rulje turskog islama petsto godina.

Rođen 1841, kralj Nikola je naslijedio svog strica Danila, koji je ubijen u Kotoru 1860. On je vodio mnoge bitke za nezavisnost svoje zemlje, a u vođstvu svojih ratobornih gorštaka pokazao je veliku snagu ličnosti. U Cetinju, malom zaseoku u planinama, kralj živi kao patrijarh starine, dijeleći pravdu i upravljajući svojom zemljom. Kralj Nikola je i poeta i vojnik. Povodom svog jubileja prije nekoliko dana poslao je sljedeći telegram Vilijamu Mekselu iz „Dejli mejla“:

„Duboko sam dirnut izrazima naklonosti i čestitanjima koji su mi stigli iz Velike Britanije povodom mog jubileja. Molim vas da budete tumač mojih osećanja zahvalnosti prema velikoj naciji koja se uvek zalagala za ideju slobode.

Nikada neću zaboraviti plemenitu ulogu vlade Velike Britanije prije trideset dvije godine, kada je vaša velika zemlja uzela učešće u evropskim mornaričkim vježbama, kako bi Crnoj Gori obezbijedila izlaz na more i vlasništvo nad lukom Ulcinj. Od tog trena datira neizbrisiva zahvalnost Crne Gore i njene uprave prema institucijama i velikim karakterom engleskog naroda.

Veliko je i iskreno poštovanje i naklonost koju oduvijek gajim prema članovima britanske kraljevske porodice i prema ličnosti vašeg veličanstvenog suverena, kralja imperatora.“

Savezništva putem braka

„Njujork tajms“

Objavljeno: 28. avgusta 1910.

„Kada je kralj Nikola jedva imao 19 godina, oženio se Milenom, kćerkom senatora i potpredsjednika Crnogorskog državnog savjeta. Đeca iz ove veze, tri sina i šest ćeri, skoro su sva sklopila bračne saveze od aktuelne ili projektovane važnosti za Crnu Goru. Prijestolonasljednik Danilo Aleksandar je oženjen princezom Jutom, sada poznatom pod imenom Milica, ćerkom velikog vojvode od Meklenburg-Strelica¹. Otuda veze između crnogorske kraljevske kuće i engleske kraljice Meri, čija je majka bila tetka crnogorske princeze.

Mirko, drugi sin kralja Nikole, oženio se Natalijom Konstantinovič, koja bi, kao najbliža predstavnica porodice Obrenović, mogla u nekom trenutku u budućnosti zatražiti pravo na srpski prijesto za svog sina.

U zemlji kao što je Crna Gora, takav zahtjev bi mogao značiti uniju Srbije i Crne Gore, pod vladavinom jednog suverena, Petra, koji je rođen 1889. godine, još uvek neoženjen.

Šćeri Kralja Nikole sklopile su značajne brakove, koji su već imali ili će imati efekta za Crnu Goru. U posljednje vrijeme, kraljevske kuće Srbije i Crne Gore ne gledaju jedna na drugu sa prećeranom naklonošću, dijelimično zato što Petar I nije dobio ono što je smatrao da mu pripada kada se, prije nego što je sišao sa srpskog prijestola, oženio Zorkom, prvorođenom šćeri kralja Nikole. Princeze Milica i Stana su udate za velike knezove Petra i Nikolu, i ti brakovi prirodno sa sobom nose naklonost i podršku ruske kraljevske kuće.

Kolikogod da su vrijedna ova savezništva, upravo je brak između princeze Jelene i Kralja Italije bio i još uvek je od najveće diplomatske

¹ Rodonačelnik njene loze je *Adolf Fridrih* koji je posredovanjem cara *Leopolda I* dobio meklenburške posjede u oblasti Stargrada, Mirova i Nemerova sa Knežvinom Racenburg i titulu vojvode od Meklenburg-Strelica, 1701. godine. Odlukom Bečkog kongresa, njegov rang je podignut na titulu *velikog vojvode*, njegovo imanje je dobilo zvanje *veliko vojvodstvo* a on je dobio titulu *Njegovo Kraljevsko visočanstvo*. 1860. veliki vojvoda Meklenburg-Streliecki, postao je *Fridrih Vilhem*, oženivši se engleskom princezom *Augustom*. Njegov sin i nasljednik je otac žene knjaza Danila.

SLAVS MENACE DUAL MONARCHY

Ruling of Prince of Montenegro to Rank of King is Regarded as Ominous.

BALKAN STATES COMBINING

Their Common Enemy is No Longer Turkey, but Francis Joseph's Empire.

ITALY'S STRANGE POSITION

Austria's Ally, she is Pledged to League Herself with that Power's Enemy—Slav Confederacy Planned.

By Mutual Transmittals Whence

By mutual transmittals whence it is to be seen that the Balkan States are in the process of combining themselves into a single entity, and that the position of Prince Nicholas of Montenegro is being regarded as a political question of the first importance in the future progress of the powers in regard to the Balkan peninsula.

We pay homage to the first king of the "Black Mountain" as the Italians have assembled for tomorrow, tomorrow, together with the ministers, the king of Italy, who is again, although he is present, the situation is dominated by the news of the case of Russia, father of all the sins and enemies in the mountain Slavonic Alliance. It is the only true friend I have in Europe."

Other countries in Europe could not help sending congratulations also, and there is no doubt that the most significant of the meeting is that a closer union will be formed among the Balkan States to protect themselves. Their common enemy will not only be Turkey, as it was all these years ago, but Austria. The association of Balkan States will be a political question of the first importance in the future progress of the powers in regard to the Balkan peninsula.

Balkan States' Natural Allies.

The powers who before the Balkan States have two natural allies. They are Russia on the one side, and the United States on the other. The United States policy in Europe has always been to support the Balkan States against the aggression of England—natural preference in the Balkan States. The United States policy in Europe has always been to support the Balkan States against the aggression of England—natural preference in the Balkan States. The United States policy in Europe has always been to support the Balkan States against the aggression of England—natural preference in the Balkan States.

valuation of political affairs is made manifest for and to induce hatred with America's enemies in such a way that the consequences may not be very distant and will very likely be extensively serious.

All men to power in Italy, as well as the Russian and in the Balkan States, were actually dead, but it is to be feared a similar fate will befall Prince Nicholas under the supremacy of Russia, which will be the first step to a position to face Austria with the same force as he has to defend himself. This will be the first step to a position to face Austria with the same force as he has to defend himself. This will be the first step to a position to face Austria with the same force as he has to defend himself.

A Ruler for Five Years.

For fifty years Prince Nicholas has ruled over them from mountaintops of whom Turkey never dreamed of conquering them and never thought of conquering them.

Born in 1841 Prince Nicholas succeeded his uncle, Deskin, who was exiled at Constantinople in 1878. He has fought many battles for the independence of his country, and the management of the Balkan peninsula has been his chief aim. He is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations.

Prince Nicholas is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations. He is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations. He is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations.

Advantage by Marriage.

When Prince Nicholas was married to the daughter of the Montenegrin Emperor, the result was a union of the two nations. The children of the marriage were all made naturalized citizens of the Montenegrin Empire. The Montenegrin Emperor, who was a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations.

the married Prince Constantine, who, as the nearest representative of the Montenegrin dynasty, held at once the position of king and the position of a ruler. In a country like Montenegro, the establishment of a dual monarchy would mean the union of the two nations, and the union of the two nations would mean the union of the two nations.

The dangers of Prince Nicholas have been already bad and may yet have their effect on Montenegro. It is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations.

Prince Nicholas is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations. He is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations.

Prince Nicholas is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations. He is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations.

Prince Nicholas is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations. He is a man of great energy and ability, and his reign has been marked by a series of successful military operations.

The New York Times
Published August 26, 1910
Copyright © 1910 by The New York Times

koristi za kralja Nikolu. Tokom akutne krize u periodu 1908-1909. godine između austrijske imperije i Južnih Slovena ne samo da je podrška Italije bila neprocenjiva za Crnu Goru, već je prijateljski stav Italije pomogao malom principatu da izbjegne poniženje direktne komunikacije sa Bečom povodom određenih izmjena koje su napravljene u Berlinskom mirovnom sporazumu u proljeće 1909. u korist Crne Gore.

Princeza Ana udala se za princa Fransisa od Batenberga, a princeze Ksenija i Vjera su još neudate“.

Delegati iz svih djelova Evrope prisustvovali su svečanosti, a sve slovenske zemlje su imale predstavnike, piše Aleks Devin. Carski predstavnik je bio veliki vojvoda Nikola Nikolajevič, koji je u pratnji ruske flote došao da čestita tastu.

Ovom prilikom car je povjerio kralju Nikoli titulu feldmaršala u ruskoj vojsci, koja je ranije data Velikom Vojvodi od Velingtona, jedinom od stranaca, a kralj Srbije imenovao ga je za počasnog generala Vojske Srbije.

Komandanti engleske, francuske, italijanske i austrijske flote su takođe došli da odaju počast kralju. Nažalost, događaji koji su uslijedili nakon jubileja spriječili su štampanje spomen knjige sa izrazima poštovanja Evrope prema starom suverenu i njegovoj zemlji.

Mnogi su tražili skriveno značenje tog događaja. Vidjeli su u njemu „separatističke tendencije“, imajući na umu da postoji Kraljevina Srbija sa suverenom i da su mnogi smatrali Crnu Goru srpskom državom. Zaboravili su, kaže Aleks Devin, da Crna Gora ima pravo na takvu titulu kao posljedicu istorijske tradicije svog naroda. Proglašenje Kraljevine odmah su pozdravili i priznali svi vladari Evrope. Kralj Džordž V je prvi poslao čestitku, a zatim predsjednik Republike Francuske (M. Fallieres), kralj Čarls od Rumunije, kralj Srbije Petar, kralj Belgije Albert, kralj Italije Vitorio Emanuele, i car Rusije. Pod komandom admirala Pivera francuski brodovi Viktor Hugo i Ernest Renan su slavili, u isto vrijeme, slobodu luke Bar i primorja Crne Gore i ograničenja sadržana u Ugovoru iz Berlina nakon što je ukinut 1908, kao posljedica krize u Bosni i Hercegovini. Francuska flota je na taj način prva pozdravila slobodu luka na Jadranu i njihovo pripadanje slovenskoj naciji. Pedeset godina ranije druga francuska flota, pod zapovjedništvom admirala de la Gravieria, je prenijela princu Crne Gore Danilu i simpatije Evrope i prijateljske pozdrave Francuske.

Nadalje A. Devin se osvrnuo na društveni, ekonomski i intelektualni razvoj Crne Gore pod vlašću kralja

Nikole. Zadivljujuće je, smatra on, da jedan tako malobrojni, planinski narod uspijeva da šest stoljeća brani svoje političke i vjerske slobode. Nedostatak modernih sredstava komunikacije je, po njemu, prepreka za razvoj industrije. Izgrađena je željeznička linija od Bara do Virpazara (38 km) koja je ušla iz primorja Crne Gore u unutrašnjosti, a 13/26 juna 1906. je potpisana konvencija između Vlade Crne Gore i Italo-crnogorskog konzorcijuma, s ciljem proširenja ove pruge u lukama Virpazar, Plavnica, Rijeka i Skadar. Ovom Konvencijom se htjela izgraditi otvorena luka u Baru, preko koje bi se izvozili proizvodi buduće industrije i povećati prihodi luke i zemlje. Konvencija je takođe predviđala izgradnju uskotračne pruge od Bara do Skadarskog jezera i uspostavljanje kompanije za prevoz parobrodom. Prema oba člana ove Konvencije, Vlada Crne Gore garantuje isplatu od 5 posto kamate na uloženi kapital; pola takvog interesa će biti plaćen od strane Vlade Crne Gore do iznosa od 50.000 franaka. A ako dobit preduzeća prelazi interes uloženog kapitala, višak će se dijeliti između Sindikata i Vlade Crne Gore. Nije bilo električnog tramvaja u Crnoj Gori, navodi Devin. U unutrašnjosti zemlje, po najvažnijim putevima, postojala je poštanska usluga vršena automobilima: između Cetinja i Kotora (42 km), između Cetinja, Rjeke i Podgorice (46 kilometara); između Podgorice, Danilovgrada i Nikšića (50 kilometara) i između Bara i Ulcinja (30 kilometara). Poštanski servis je još postojao od Podgorice, Lijeve Rijeke i Kolašina (76 kilometara). Od Bara, Ulcinja i San Đovani di Medua (Medovo u Lješkoj oblasti) na Jadranu, brodovi su plovili u redovnim intervalima. Što se tiče prirodnih resursa, smatra Devin, Crna Gora predstavlja mjesto vrlo velikog interesa za industrijska, ekonomska i finansijska preduzeća. Njene šume i minerali su vrijedni pažnje stranih kapitalista. A. Devin misli u tom vremenu da će se uz ratove voditi ekonomska borba za održanje Crne Gore. Pažnju ljudi, smatra on, privući će efektivne kamate

od novca usmjerenog u Crnu Goru zbog prirodnih resursa kojima ona raspolaže.

Javno obrazovanje u Crnoj Gori, iako je u prilično embrionalnom stanju, nije zanemareno, piše Devín. On iznosi podatke da je u akademskoj godini 1914-1915 ukupnan broj osnovnih škola bio 211, sa 366 nastavnika. Nadalje, da je broj učenika bio 18.195, od kojih je bilo 15.796 dječaka i 2.389 djevojčica. Broj učenika u gradovima bio je 4.675 dječaka i 1.381 djevojčic; u selima 12.231 dječak i 1.010 djevojčica. Iste godine, zbog rata, trideset tri škole su bile zatvorene. Na Cetinju je postojala škola za malu decu, koju je osnovala velika vojvotkinja Milica Nikolajevna, koju je pohađalo 57 mladića i 30 djevojaka. Tu je i učiteljska škola i Licej, prva za mlade ljude koji žele da postanu učitelji ili sveštenici, a drugi je sličan „našim engleskim javnim školama“ – piše Devín. Prve klase Licej je otvoren 1880. godine i od tada se u njemu učio francuski jezik, njemački se nije učio. Četiri srednje škole osnovane su u Podgorici, Nikšiću, Beranama i Pljevljima a druga učiteljska škola je osnovana u Peći. Devín navodi da izdavačka djelatnost Crne Gore teče paralelno sa napretkom ostvarenim u drugim granama društvenog života. Prvo izdanje političkog lista, „Crnogorac“, objavljeno je 23. januara 1871, u isto vrijeme je izašao književni list „Crnogorka“, ali je prekinuto njegovo izlaženje nakon 1872. godine. „Crnogorac“ je pronosio stav, piše Devín, da treba animirati sve ljude „srpskog porijekla“. Austrijska, mađarska i turska vlada su zabranjivale njegovu distribuciju u svojim zemljama, list je prestao sa izlaženjem 1873. godine, ponovo se pojavio 21. aprila iste godine pod imenom „Glas Crnogorca“. Njegovo ime je promijenjeno kako bi se mogao distribuirati u zemljama u kojima je bila zabranjena distribucija „Crnogorca“. „Glas Crnogorca“ je objavljivan tokom ratova 1876. i 1877, sem za nekoliko mjeseci 1877. i cijele 1878. kad je suspendovan zbog spoljne politike. Ponovo se

pojavió 1879. godine, a njegovo objavljivanje nastavilo se sve do austrijske invazije. Vlada Crne Gore je, sada u Parizu, nastavila njegovu publikaciju – piše Devin. 1884. je na Cetinju osnovan književni list, sa nekadašnjim imenom „Crnogorka“, ali bez finansijskog uspjeha. Devin iznosi podatak da je kralj Nikola platio troškove objavljivanja iz svog džepa. 1885. godine isti list izlazi pod imenom „Zeta“, a 1889. treći put kao „Nova Zeta“. I pod ovim naslovom je preživio nekoliko godina. U istoj godini, 1889. je objavljena novina „Prosvjeta“ (Javno obrazovanje). 1894, u Cetinju, osnovano je književno društvo „Gorski Vijenac“, koje je u 1895. godine objavilo periodičnik pod nazivom „Luća“, ponovo objavljen 1901. u „Žurnal Literaru“ i prestao sa objavljivanjem godinu dana kasnije. 1908. godine političke strasti su rezultirale izumiranjem organa političke opozicije „Narodna misao“, koji je objavljivan u Nikšiću. Njegov nestanak odmah slijedi „Slobodna riječ“, koja je podržavala vlast. Posljednje novine objavljene na Cetinju su „Dan“, književni pregled koji se pojavio 28. marta 1911. i preživio do početka I svjetskog rata. Među časopisima su sačuvane službene novine „Glas Crnogorca“ i neslužbeni „Cetinjski vjesnik“, iznosi na kraju Devin u svom djelu „Crna Gora kroz istoriju, politiku i rat“.